

Fridrih Engels

Principi komunizma(1)

1. pitanje: Šta je komunizam?

Odgovor: Komunizam je učenje o uvjetima oslobodjenja proletarijata.

2. pitanje: Šta je proletarijat?

Odgovor: Proletarijat je ona klasa društva koja svoj život održava jedino prodajom svoga rada, a ne pomoću profita od bilo kakvog kapitala; klasa, čija sreća i nesreća, život i smrt, cjelokupna egzistencija zavisi od potražnje rada, dakle od izmjene dobrih i loših vremena za uposlenje, od kolebanja neobuzdane konkurencije. Jednom riječi, proletarijat ili klasa proletarijata jest radna klasa 19. stoljeća.

3. pitanje: Dakle, proleter i nisu postojali oduvijek?

Odgovor: Ne. Siromašne i radne klase postojale su uvijek;(2) radne klase su većinom bile siromašne. Ali takva sirotinja, takvi radnici koji su živeli pod navedenim okolnostima, dakle proleter i nisu uvijek postojali, kao što ni konkurencija nije uvijek bila slobodna i neobuzdana.

4. pitanje: Kako je nastao proletarijat?

Odgovor: Proletarijat je nastao s industrijskom revolucijom koja je u Engleskoj izvršena u drugoj polovici stoljeća i koja se poslije toga ponovila u svim civiliziranim zemljama svijeta. Ta industrijska revolucija bila je prouzrokovana pronalaskom parnog stroja, različitih strojeva predilica, mehaničkog razboja i cijelog niza drugih mehaničkih naprava. Ti strojevi, koji su bili vrlo skupi i koje su mogli nabaviti samo krupni kapitalisti, izmijenili su cjelokupni dotadašnji način proizvodnje i potisnuli tadašnje radnike time što su strojevi izradjivali robu jeftinije i bolje nego što su to mogli učiniti radnici sa svojim nesavršenim kolovratima i razbojima. Tako su ti strojevi predali cjelokupnu industriju u ruke krupnih kapitalista, a ono malo radnikovo vlasništvo (alate, razboje itd.) učinili su potpuno bezvrijednim, tako da su kapitalisti dobili gotovo sve u svoje ruke, a radnicima nije ostalo ništa. Tako je za izradjivanje tkanina za odijelo uveden tvornički sistem. Kad je jednom bio dat poticaj za uvođenje mašinerije i tvorničkog sistema, taj sistem je bio vrlo brzo primenjen na sve ostale industrijske grane, osobito na tiskanje tkanina i knjiga, grnčarstvo i industriju metalne robe. Rad se sve više dijelio među pojedine radnike, tako da je radnik koji je prije izvršavao cjelovit dio rada sada izvršavao dio toga dijela. Ta podjela rada omogućila je da se proizvodi izradjuju brže i stoga jeftinije. Ona je djelatnost svakog radnika reducirala na vrlo jednostavan mehanički pokret ruke koji se ponavlja svakog trenutka, pokret koji je stroj mogao učiniti ne samo isto tako dobro nego i mnogo bolje. Tako su sve industrijske grane jedna za drugom

dospjele pod vlast pare, mašinerije i tvorničkog sistema, a isto tako i pređenje i tkanje. Time su one istovremeno dospjele potpuno u ruke krupnih kapitalista, te je radnicima i ovdje oduzet posljednji ostatak samostalnosti. Pored prave manufakture, pod vlast tvorničkog sistema postepeno su sve više potpadali i zanati tako što su i ovdje krupni kapitalisti sve više potiskivali sitne majstore podizanjem velikih radionica, pri kojima su uštedjeni mnogi troškovi, a i rad se mogao jako razdijeliti. Tako smo sada došli do toga da su u civiliziranim zemljama gotovo sve grane rada organizirane na tvornički način, da su gotovo u svim granama rada zanat i manufaktura potisnuti krupnom industrijom. Na taj način je dosadašnji srednji stalež, osobito sitne zanatlije, sve više upropaštavan, prijašnji položaj radnika sve više je mijenjan i stvorene su dvije nove klase, koje su postepeno progutale sve ostale, naime:

I. Klasa krupnih kapitalista, koja već sada u svim civiliziranim zemljama gotovo isključivo posjeduje sva sredstva za život, te sirovine i orudja (strojeve, tvornice) koji su potrebni za proizvodnju sredstava za život. To je klasa buržuja ili buržoazija.

II. Klasa siromašnih, koja je upućena na to da klasi buržuja prodaje svoj rad da bi za to dobila sredstva koja su joj potrebna za izdržavanje. Ta klasa se zove klasa proletera ili proletarijat.

5. p(itanje): Pod kojim se uvjetima vrši ta prodaja proleterskog rada buržoaziji?

O(dgovor): Rad je roba(3) kao i svaka druga roba i stoga se njegova cijena određuje tačno po istim zakonima kao i cijena svake druge robe. Cijena neke robe, pod vlašću krupne industrije ili slobodne konkurencije, što je - kako ćemo vidjeti - isto, u prosjeku je uvijek jednaka proizvodnim troškovima te robe. Cijena rada je, dakle, isto tako jednaka proizvodnim troškovima rada. Troškovi proizvodnje rada sastoje se, međutim, upravo od toliko sredstava za život koliko je potrebno da radniku omoguće da ostane sposoban za rad i da radnička klasa ne izumre od gladi. Dakle, za svoj rad radnik neće dobiti više nego što je za tu svrhu potrebno. Cijena rada ili nadnica bit će dakle najniža, minimum koji je potreban za održavanje života, No, budući da su poslovna vremena čas bolja čas gora, on će dobiti katkad više a katkad manje, kao što industrijalac za svoju robu dobiva katkad više a katkad manje. Ali kao što industrijalac u prosjeku dobrih i loših poslovnih vremena dobiva za svoju robu ni više ni manje od troškova njene proizvodnje, tako ni radnik neće prosječno dobiti ni više ni manje od toga minimuma. Ovaj ekonomski zakon nadnice sprovodi se utoliko strože ukoliko se krupna industrija više dokopava svih grana rada.

6. p(itanje): Koje su klase radnika postojale prije industrijske revolucije?

O(dgovor): Radne klase su živjele u različitim uvjetima i nalazile se u različitim položajima prema posjedničkim i vladajućim klasama, već prema različitim stupnjevima razvitka društva. U starom vijeku radnici su bili robovi posjednika, kao što su to još u mnogim zaostalim zemljama, pa čak i u južnom dijelu Sjedinjenih Američkih Država. U srednjem vijeku oni su bili kmetovi zemljoposjedničkog plemstva, kao što su i sada u Madjarskoj, Poljskoj i Rusiji. U srednjem vijeku i do industrijske revolucije bilo je, osim toga, u gradovima zanatlijskih kalfa koji su radili kod sitnoburžoaskih majstora, a s

razvitkom manufakture postepeno su se javljali manufakturni radnici, koje su već zapošljavali krupniji kapitalisti.

7. p(itanje): Po čemu se razlikuju proleter od roba?

O(dgovor): Rob je jednom zauvijek prodan. Radnik se svakog dana i svakog sata mora sam prodavati. Pojedini rob, vlasništvo gospodara, ima zbog zainteresiranosti svoga gospodara osiguranu egzistenciju, koliko god ona bila jadna. Pojedini proleter, vlasništvo, tako reći, cijele buržoaske klase, kome njegov rad otkupljuju samo onda kad je nekom potreban, nema osiguranu egzistenciju. Ta egzistencija osigurana je samo cijeloj radničkoj klasi. Rob se nalazi izvan konkurencije, proleter se nalazi u njoj i osjeća sva njena kolebanja. Roba tretiraju kao stvar, a ne kao člana građanskog društva; proleter je priznat kao ličnost, kao član građanskog društva. Rob, dakle, može imati bolju egzistenciju nego proleter, ali proleter pripada jednom višem stupnju razvitka društva i sam se nalazi na višem stupnju nego rob. Rob se oslobadja na taj način što od svih odnosa privatnog vlasništva ukida samo ropstvo i tako sam postane proleter; proleter se može osloboditi samo tako ako ukine privatno vlasništvo uopšte.

8. p(itanje): Po čemu se proleter razlikuje od kmeta?

O(dgovor): Kmet posjeduje i iskorištava proizvodno orudje, komad zemlje, zato što daje jedan dio prinosa ili zato što izvršava neki rad. Proleter radi proizvodnim orudjima koja pripadaju drugome, za račun toga drugoga, za primitak jednog dijela prihoda. Kmet daje, radnik dobiva. Kmet ima osiguranu egzistenciju, proleter je nema. Kmet je izvan konkurencije, proleter je u njoj. Kmet se oslobadja ili tako što bježi u gradove i tamo postaje zanatlija ili tako što umjesto rada i proizvoda daje posjedniku zemlje novac i postaje slobodan zakupac ili tako što otjera svog feudalca i sam postane vlasnik, ukratko, tako što na ovaj ili onaj način ulazi u posjedničku klasu i u konkurenciju. Proleter se oslobadja tako što ukida konkurenciju, privatno vlasništvo i sve klasne razlike.

9. p(itanje): Po čemu se razlikuje proleter od zanatlije?(4)

10. p(itanje): Po čemu se razlikuje proleter od manufakturnog radnika?

O(dgovor): Manufakturni radnik 16-18. stoljeća posjedovao je gotovo svagdje još orudja za proizvodnju, svoj razboj, kolovrate za svoju porodicu i malo polje koje je obradivao u slobodnim časovima. Ništa od toga proleter nema. Manufakturni radnik živi gotovo uvijek na selu, u manje ili više patrijarhalnim odnosima sa svojim posjednikom zemlje ili poslodavcem; proleter živi većinom u velikim gradovima i nalazi se prema svom poslodavcu u čistom novčanom odnosu. Krupna industrija istrže manufakturnog radnika iz njegovih patrijarhalnih odnosa, on gubi svoj posjed koji je još imao i tek tako sam postaje proleter.

11. p(itanje): Koje su bile neposredne posljedice industrijske revolucije i podjele društva na buržoaziju i proletarijat?

Odgovor): Prvo, pošto su zbog rada na strojevima cijene industrijskih proizvoda postajale sve niže, u svim zemljama svijeta bio je sasvim razoren stari sistem manufakture ili industrije koja se osnivala na ručnom radu. Sve polubarbarske zemlje, koje su dosad manje ili više ostale izvan historijskog razvitka, čija se industrija dosad osnivala na manufakturi, sad su nasilno bile istrgnute iz svoje zatvorenosti. One su kupovale jeftiniju englesku robu i dopustile da propadnu njihovi vlastiti manufakturni radnici. Tako su se postepeno revolucionirale zemlje koje nisu učinile nikakav napredak hiljadama godina, kao na primer Indija, pa čak i Kina ide sada u susret revoluciji. Došlo je dotle da jedan novi stroj, danas izumljen u Engleskoj, kroz godinu dana lišava kruha milijune radnika u Kini. Tako je krupna industrija povezala sve narode na Zemlji, a sva mala lokalna tržišta spojila u svjetsko tržište, svagdje je pripremila civilizaciju i napredak i dovela dotle da sve što se događa u civiliziranim zemljama mora djelovati na sve ostale zemlje, tako da ako se sada u Engleskoj i Francuskoj radnici oslobode, onda to u svim drugim zemljama mora za sobom povući revolucije, koje će prije ili kasnije dovesti do oslobodjenja tamošnjih radnika.

Drugo, svagdje gdje je krupna industrija zamenila manufakturu ona je razvila buržoaziju, njeno bogatstvo i njenu moć u najvišem stupnju i učinila je prvom klasom u zemlji. Posljedica je toga da je svagdje gdje se to dogodilo buržoazija dobila u svoje ruke političku moć i potisnula klase koje su vladale do tada, aristokraciju, pripadnike cehova i apsolutnu monarhiju koja ih je zastupala. Buržoazija je uništila moć aristokracije i plemstva tako što je ukinula majorat ili neprodajnost zemljoposjeda i sve plemićke povlastice. Ona je razorila moć pripadnika cehova ukidanjem svih cehova i zanatlijskih privilegija. Na njihovo mjesto postavila je slobodnu konkurenciju, to jest stanje društva u kome svatko ima pravo da se bavi bilo kojom industrijskom granom, pri čemu ga ništa ne može priječiti u tome poslu osim nedostatka potrebnog kapitala. Dakle, uvodjenje slobodne konkurencije javni je proglas da su od sada članovi društva samo još utoliko nejednaki ukoliko su nejednaki njihovi kapitali, da je kapital odlučujuća snaga i da su time kapitalisti, buržuiji, postali prva klasa u društvu. Međutim, slobodna konkurencija je nužna za početak krupne industrije jer je ona jedino društveno stanje u kome može nastati krupna industrija. Pošto je tako buržoazija uništila društvenu moć plemstva i pripadnika cehova, uništila je i njihovu političku moć. Kao što je u društvu postala prva klasa, ona se i u političkom obliku proklamirala prvom klasom. Ona je to učinila uvodjenjem predstavničkog sistema koji se zasniva na građanskoj jednakosti pred zakonom, na zakonskom priznanju slobodne konkurencije, a u evropskim zemljama on je uveden u obliku ustavne monarhije. U tim ustavnim monarhijama birači su samo oni koji posjeduju stanoviti kapital, dakle samo buržuiji. Ovi buržuiji birači biraju zastupnike, a ti buržoaski zastupnici biraju buržoasku vladu pomoću prava da ne plaćaju porez.

Treće, industrijska revolucija je svagdje razvila proletarijat u istoj mjeri u kojoj je razvila buržoaziju. U istom razmjeru u kojem su buržuiji postali bogatiji, proleterci su postali mnogobrojniji. Jer, kako se proleterci mogu zaposliti samo pomoću kapitala i kako se kapital umnožava samo onda kada zapošljava radnike, porast proletarijata ide u korak s porastom kapitala. Industrijska revolucija skuplja istovremeno buržuje i proleterce u velikim gradovima, gdje se industrija može najpovoljnije voditi, i tim gomilanjem velikih masa na jednom mjestu ona proleterima daje svijest o njihovoj jačini. Nadalje, ukoliko se

industrijska revolucija više razvija, ukoliko se pronadje više strojeva koji potiskuju ručni rad, utoliko krupna industrija više snizuje nadnicu, kao što je već rečeno, na njen minimum, uslijed čega položaj proletarijata postaje sve nepodnošljiviji. Tako ona priprema revoluciju društva koju izvršuje proletarijat, s jedne strane zbog rastućeg nezadovoljstva i, s druge, zbog rastuće moći proletarijata.

12. p(itanje): Koje su bile dalje posljedice industrijske revolucije?

O(dgovor): Krupna industrija stvorila je u obliku parnog stroja i drugih strojeva sredstva koja omogućuju da se industrijska proizvodnja u kratkom vremenu i s malo troškova poveća do beskonačnosti. Slobodna konkurencija koja nužno proizilazi iz te krupne industrije dobija zbog te lakoće proizvodnje vrlo brzo krajnje oštar karakter; mnogi kapitalisti bacili su se na industriju i za kratko vreme više je proizvedeno nego što se moglo potrošiti. Posljedica toga bila je ta da se proizvedena roba nije mogla prodati i da je nastala takozvana trgovinska kriza. Tvornice su se morale zatvarati, tvorničari su bankrotirali, a radnici su ostali bez kruha. Posvuda je nastala najveća bijeda. Poslije stanovitog vremena suvišni proizvodi su prodani, tvornice su počele raditi, nadnica je porasla i svi poslovi su opet postepeno išli bolje nego ikada. Ali ne zadugo, robe se proizvelo opet suviše i nastala je nova kriza koja je imala isti tok kao i prijašnja. Tako je od početka ovog stoljeća stanje industrije stalno osciliralo između epoha prosperiteta i epoha krize, i skoro redovno, svakih pet do sedam godina,(5) nastajal je kriza, koja je svaki put bila vezana s najvećom bijedom za radnike, s općim revolucionarnim nemiro i s najvećom opasnošću za cjelokupno postojeće stanje.

13. p(itanje): Što slijedi iz tih trgovinskih kriza koje se redovito ponavljaju?

O(dgovor): Prvo, slijedi to da je krupna industrija, iako je u svojoj prvoj razvojnoj epohi proizvela slobodnu konkurenciju, sada ipak prerasla slobodnu konkurenciju, tako da je konkurencija i uopšte vođenje industrijske proizvodnje od strane pojedinaca postalo za nju okov koji ona mora razbiti i koji će razbiti; da se krupna industrija sve dotle dok se vodi po sadašnjem načelu može održati samo pomoću općeg poremećaja koji se ponavlja svakih sedam godina i koji svaki put ugrožava cjelokupnu civilizaciju i ne baca u bijedu samo proletere nego upropaštava i velik broj buržuja; da se, dakle, mora napustiti ili sama krupna industrija, što je apsolutno nemoguće, ili stvoriti sasvim nova organizacija društva koju ona čini potpuno nužnom, u kojoj bi industrijsku proizvodnju vodilo cijelo društvo prema jednom čvrstom planu i prema potrebama svih, a ne pojedini industrijalci koji konkuriraju jedan drugome.

Drugo, slijedi to da krupna industrija i proširenje proizvodnje u beskonačnost, što je ona izazvala, omogućuju društveno stanje u kojem se ono što je potrebno za život proizvodi u tolikoj mjeri da će svaki član društva moći sve svoje snage i sklonosti razviti i manifestirati u potpunoj slobodi, tako da je ono svojstvo krupne industrije koje u današnjem društvu proizvodi svu bijedu i sve trgovinske krize, upravo isto svojstvo koje će pod drugom društvenom organizacijom uništiti baš tu bijedu i ta kolebanja koja stvaraju nesreću, tako da je sasvim jasno dokazano:

1. da od sada sva ta zla treba pripisati samo društvenom uređenju koje više ne odgovara uvjetima vremena, i

2. da postoje sredstva da se potpuno uklone ta zla pomoću novog društvenog uređenja.

14. p(itanje): Kakvo će morati da bude novo društveno uređenje?

O(dgovor): Ono će prije svega oduzeti vođenje industrije i uopće svih grana proizvodnje pojedinim individuama koje međusobno konkuriraju i umjesto toga svim tim granama proizvodnje upravljat će cijelo društvo, to jest za račun društva, prema društvenom planu i uz učešće svih članova društva. Ono će, dakle, ukinuti konkurenciju i zamjeniti je asocijacijom. Budući da je vođenje industrije od strane pojedinaca imalo za nužnu posljedicu privatno vlasništvo, i kako konkurencija nije ništa drugo već način vođenja industrije od strane pojedinih privatnih vlasnika, privatno vlasništvo se ne može odvajati od pojedinačnog vođenja industrije i od konkurencije. Privatno vlasništvo će se također morati ukinuti, a zamjenit će ga zajedničko korišćenje svih proizvodnih orudja i raspodjela svih proizvoda prema zajedničkom dogovoru ili takozvana zajednica dobara. Ukidanje privatnog vlasništva jest, tako reći, najkraći i najkarakterističniji rezime preuredjenja cijelog društva, preuredjenja koje nužno proizlazi iz razvitka industrije, i komunisti ga stoga s pravom ističu kao glavni zahtjev.

15. p(itanje): Dakle, ukidanje privatnog vlasništva nije prije bilo moguće?

O(dgovor): Ne. Svaka promjena u društvenom uređenju, svaki prevrat u odnosima vlasništva bio je nužna posljedica stvaranja novih proizvodnih snaga koje se nisu više mogle uklopiti u stare odnose vlasništva. Tako je nastalo i samo privatno vlasništvo. Jer privatno vlasništvo nije uvijek postojalo, nego, kad je potkraj srednjeg vijeka u obliku manufakture stvoren nov način proizvodnje koji se nije uklapao u tadašnje feudalno i cehovsko vlasništvo, tada je ta manufaktura, koja je prerasle stare odnose vlasništva, proizvela novi oblik vlasništva, privatno vlasništvo. Za manufakturu i za prvi stupanj razvitka krupne industrije nije bio moguć nikakav drugi oblik vlasništva osim privatnog vlasništva, nije bilo moguće nikakvo drugo društveno uređenje osim uređenja koje se osniva na privatnom vlasništvu. Sve dok se ne bude moglo proizvoditi toliko da bude dovoljno ne samo za sve nego i da ostane višak proizvoda za povećanje društvenog kapitala i za dalje usavršavanje proizvodnih snaga, sve dotle mora postojati vladajuća klasa, koja raspolaže proizvodnim snagama društva, i siromašna, ugnjetena klasa. Kakve će te klase biti, to zavisi od stupnja razvitka proizvodnje. Srednji vijek, koji zavisi od zemljoradnje, daje nam barona i kmeta, gradovi kasnijeg srednjeg vijeka pokazuju nam cehovskog majstora, kalfu i nadničara., 17. stoljeće ima manufakturu i manufakturnog radnika, 19. stoljeće krupnog industrijalca i proletera. Jasno je da proizvodne snage nisu dosad bile toliko razvijene da bi se moglo dovoljno proizvoditi za sve i da je privatno vlasništvo postalo okov, prepreka za te proizvodne snage. Sada, međjutim, kad je, prvo, razvitkom krupne industrije proizvedeno kapitala i proizvodnih snaga u dosad nepoznatom razmjeru i kad postoje sredstva da se te proizvodne snage povećaju do beskonačnosti; drugo, kad su te proizvodne snage koncentrirane u rukama nekolicine buržuja, dok se velika masa naroda sve više proletarizuje i njen položaj postaje bjedniji i

nepodnošljiviji u istoj mjeri u kojoj se povećava bogatstvo buržuja; treće, kad su te ogromne proizvodne snage, koje se lako povećavaju, toliko prerasle privatno vlasništvo i buržuja, tako da svakog časa izazivaju goleme smetnje u društvenom uređenju, tek sada je ukidanje privatnog vlasništva postalo ne samo moguće nego čak apsolutno nužno.

16. p(itanje): Da li će ukidanje privatnog vlasništva biti moguće mirnim putem?

O(dgovor): Bilo bi poželjno da se to dogodi i komunisti bi sigurno bili posljednji koji bi se tome protivili. Komunisti znaju vrlo dobro da su sve zavjere ne samo beskorisne nego i štetne. Oni znaju vrlo dobro da se revolucije ne mogu vršiti po narudžbi i proizvoljno, nego da su one svagdje i u svako doba bile nužna posljedica prilika koje su potpuno nezavisne od volje i djelovanja pojedinih partija i cijelih klasa. Ali oni također vide da se razvitak proletarijata u gotovo svim civiliziranim zemljama nasilno sprečava i da samim tim protivnici komunista svom silom rade na izbijanju revolucije. Bude li tako ugnjeteni proletarijat napokon primoran na revoluciju, mi komunisti ćemo braniti stvar proletera isto tako dobro na djelu kao sada na riječima.

17. p(itanje): Da li će se privatno vlasništvo moći ukinuti najednom?

O(dgovor): Ne, kao što se ni već postojeće proizvodne snage ne mogu najednom toliko povećati koliko je potrebno za uspostavljanje zajednice. Revolucija proletarijata do koje će prema svim izgledima doći samo će postepeno preoblikovati sadašnje društvo i tek će onda moći ukinuti privatno vlasništvo kad bude stvorena masa sredstava za proizvodnju koja su za to potrebna.

18. p(itanje): Kakav će biti tok razvitka te revolucije?

O(dgovor): Ona će prije svega uspostaviti demokratsko državno uređenje, a time direktno ili indirektno političku vlast proletarijata. Direktno - u Engleskoj, gdje proleter već sačinjavaju većinu naroda. Indirektno - u Francuskoj i Njemačkoj, gdje se većina naroda ne sastoji od proletera nego i od sitnih seljaka i gradjana koji se nalaze tek na prelazu u proletarijat i u svim svojim političkim interesima postaju sve zavisniji od proletarijata i stoga će se uskoro morati pokoravati zahtjevima proletarijata. Za to će možda biti potrebna nova borba, koja se, međutim, može završiti samo pobjedom proletarijata.

Demokracija bi proletarijatu bila sasvim beskorisna kad se ne bi odmah njome koristio kao sredstvom za sprovođenje daljih mjera koje direktno napadaju privatno vlasništvo i osiguravaju egzistenciju proletarijata. Najglavnije od tih mjera, koje se već sada pokazuju kao nužne posljedice postojećih odnosa, jesu slijedeće:

1. Ograničenje privatnog vlasništva pomoću progresivnih poreza, visokih poreza na nasljedje, ukidanje nasljedstva po sporednoj liniji (braća, nećaci itd.), prisilni zajmovi itd.

2. Postepena eksproprijacija zemljovlasnika, industrijalaca, posjednika željeznica i brodovlasnika, djelomično konkurencijom državne industrije, djelomično direktno putem naknada u papirnom novcu.
3. Konfiskacija dobara svih emigranata i onih koji se suprotstavljaju volji većine naroda.
4. Organizacija rada ili zaposlenje proletera na nacionalnim dobrima, u tvornicama i radionicama, čime će se ukloniti međusobna konkurencija radnika, a industrijalci, dok god budu postojali, bit će primorani da plaćaju novčanu nadnicu kao i država.
5. Ista prisila na rad za sve članove društva do potpunog ukidanja privatnog vlasništva. Stvaranje industrijskih armija osobito za agrikulturu.
6. Centralizacija kreditnog sistema i trgovine novcem u rukama države, pomoću nacionalne banke s državnim kapitalom i onemogućavanje svih privatnih banaka i bankara.
7. Povećanje broja nacionalnih tvornica, radionica, željeznica i brodova, krčenje cjelokupnog zemljišta i poboljšanje već obradjenog u istom razmjeru u kojem se umnožava kapital i radnici koji stoje na raspolaganju naciji.
8. Odgoj sve djece u nacionalnim zavodima i na račun nacije od momenta kad im više nije potrebna prva materinska nega. Odgoj i proizvodnja zajedno.
9. Podizanje velikih palača na nacionalnim posjedima u obliku zajedničkih stanova za zajednice građana koji se bave industrijom i zemljoradnjom a koje u sebi ujedinjavaju prednosti kako gradskog, tako i seoskog života, a da ne pate od njihove jednostranosti i štete.
10. Rušenje svih nezdravih i loše gradjenih stanova i gradskih četvrti.
11. Isto nasljedno pravo za vanbračnu kao i za bračnu djecu.
12. Koncentracija cjelokupnog transportnog sistema u rukama nacije.

Naravno, sve ove mjere ne mogu se sprovesti odjednom. Ali jedna mjera uvijek će za sobom povlačiti drugu. Kad bude izvršen prvi radikalni napad na privatno vlasništvo, proletarijat će biti primoran da ide sve dalje, da u rukama države sve više koncentrira sav kapital, svu zemljoradnju, svu industriju, sav transport, svu razmjenu. Na to su usmjerene sve te mjere i one će se moći izvesti i razviti svoje centralizirane konsekvencije tačno u onom omjeru u kojem se povećavaju proizvodne snage zemlje pomoću rada proletarijata. Napokon, kad sav kapital, sva proizvodnja i sva razmjena budu koncentrirani u rukama nacije, privatno vlasništvo će otpasti samo po sebi, novac će postati suvišan, a proizvodnja će toliko porasti, ljudi će se toliko izmijeniti da će moći otpasti i posljednji oblici odnosa staroga društva.

19. p(itanje): Da li će se ta revolucija moći izvršiti u jednoj jedinoj zemlji?

O(dgovor): Ne. Krupna industrija je već samim tim što je stvorila svjetsko tržište tako povezala sve narode na Zemlji, a osobito civilizirane narode, da svaki pojedini narod zavisi od onoga što se događa kod drugoga. Nadalje, ona je u svim civiliziranim zemljama tako izjednačila društveni razvitak da su u svim tim zemljama buržoazija i proletarijat postale dvije odlučujuće klase društva, a borba između njih glavna borba našeg vremena. Stoga komunistička revolucija neće biti samo nacionalna nego će se izvršiti u svim civiliziranim zemljama istovremeno, to jest barem u Engleskoj, Americi, Francuskoj i Njemačkoj. Ona će se u svakoj od tih zemalja razviti brže ili sporije, već prema tome da li ova ili ona zemlja ima izgradjeniju industriju, veće bogatstvo i znatniju količinu proizvodnih snaga. Stoga će ona u Njemačkoj biti sprovedena najsporije i najteže, a u Engleskoj najbrže i najlakše. Ona će također izvršiti znatan utjecaj na ostale zemlje u svijetu, te potpuno promijeniti i mnogo ubrzati tok njihova dotadašnjeg razvitka. Ona je univerzalna revolucija

i stoga će imati univerzalno područje.(6)

20. p(itanje): Kakve će biti konačne posljedice uklanjanja privatnog vlasništva?

O(dgovor): Time što društvo oduzima iz ruku privatnih kapitalista korišćenje svih proizvodnih snaga i saobraćajnih sredstava, a isto tako razmjenu i raspodjelu proizvoda, i što će svim tim upravljati prema planu koji proizilazi iz postojećih sredstava i potreba cijeloga društva, bit će prije svega uklonjene sve loše posljedice koje su sada još vezane uz postojanje krupne industrije. Krize će nestati; proširena proizvodnja, koja je za sadašnje društveno uređenje hiperprodukcija i tako snažan uzrok bijede, neće tada biti dovoljna i morat će se tada još mnogo proširiti. Umjesto da dovodi do bijede, hiperprodukcija će, prelazeći najpreče potrebe društva, osigurati zadovoljenje potrebe svih ljudi i proizvoditi nove potrebe, a istovremeno i sredstva za njihovo zadovoljenje. Ona će biti uvjet i poticaj novog napretka, ona će taj napredak ostvariti a da društveno uređenje neće pri tom svaki puta dovesti u nered kao dosad. Krupna industrija, oslobođena pritiska privatnog vlasništva, razvit će se u takvom razmjeru prema kojem će njeno sadašnje stanje izgledati isto tako sićušno kao što manufaktura izgleda prema krupnoj industriji našeg vremena. Taj razvitak industrije stavit će društvu na raspolaganje dovoljnu količinu proizvoda i time zadovoljiti potrebe svih. Zamljoradnja, koja je uslijed pritiska privatnog vlasništva i uslijed parceliranja zemljišta ometena u tome da primjeni već stvorena poboljšanja i naučne metode, isto tako će dobiti sasvim novi zamah i društvu će staviti na raspolaganje sasvim dovoljnu količinu proizvoda. Društvo će na taj način proizvoditi dovoljno proizvoda da bi raspodjelu moglo tako urediti da budu zadovoljene potrebe svih članova. Razdvajanje društva na različite, međusobno suprotstavljene klase postaje time suvišno. Ali ono ne postaje samo suvišno nego je čak nespojivo s novim društvenim uređenjem. Postojanje klasa proizišlo je iz podjele rada, a podjela rada u svom dosadašnjem obliku sasvim nestaje. Jer da bi se industrijska i poljoprivredna proizvodnja dovele do opisane visine, nisu dovoljna samo mehanička i kemijska pomoćna sredstva. Sposobnost ljudi koji pokreću ta pomoćna sredstva moraju se također razviti u odgovarajućoj mjeri. Kao što su seljaci i manufakturni radnici

prošlog stoljeća promijenili cjelokupan način svog života, pa čak postali sasvim drugi ljudi kad su bili uvučeni u krupnu industriju, isto tako će zajedničko vodjenje proizvodnje od strane cijeloga društva i nov razvitak proizvodnje koji odatle slijedi zahtijevati i stvoriti sasvim druge ljude. Zajedničko vodjenje proizvodnje ne može se ostvariti sa ljudima kao što su današnji, od kojih je svaki podređen pojedinačnoj grani proizvodnje, za nju vezan, ona ga iskorištava, s ljudima od kojih je svaki razvio samo neke svoje sklonosti na račun svih drugih, koji pozna samo jednu granu ili granu jedne grane cjelokupne proizvodnje. Već i sadašnja industrija treba takve ljude sve manje. Industrija koju zajednički i planski vodi cijelo društvo pretpostavlja uz to ljude čije su sklonosti svestrano razvijene, koji mogu sagledati cjelokupan sistem proizvodnje. Podjela rada već sada potkopana strojevima, koja jednog pretvara u seljaka, drugog u postolara, trećeg u tvorničkog radnika, četvrtog u berzanskog špekulanta, sasvim će nestati. Odgoj će omogućiti mladim ljudima da brzo upoznaju cjelokupan sistem proizvodnje, već prema tome da li ih na to navode potrebe društva ili njihove vlastite sklonosti. On će im, dakle, oduzeti jednostrani karakter koji sadašnja podjela rada svakome od njih nameće. Na taj će način komunistički organizirano društvo dati prilike svojim članovima da svoje svestrano razvijene sklonosti svestrano manifestiraju. A time nužno iščezavaju i različite klase. Tako je komunistički organizirano društvo s jedne strane nespojivo s postojanjem klasa, a s druge strane uspostavljanje tog društva samo daje sredstva da se ukinu te klasne razlike.

Odatle proizilazi da će nestati i suprotnosti između grada i sela. Već je iz čisto materijalnih razloga nužan uvjet komunističke asocijacije da poljoprivredu i industriju vode isti ljudi umjesto dvije različite klase. Raspršenost poljoprivrednog stanovništva na selu, pored koncentriranja industrijskog stanovništva u velikim gradovima, jest stanje koje odgovara samo nerazvijenom stupnju zemljoradnje i industrije, prepreka svakog daljeg razvitka, što se već sada jako osjeća.

Opća asocijacija svih članova društva radi zajedničkog i planskog iskorištavanja proizvodnih snaga, proširenje proizvodnje u takvom stupnju da bi zadovoljila potrebe svih ljudi, prestanak stanja u kome se potrebe jednih zadovoljavaju na račun drugih, potpuno uništenje klasa i njihovih suprotnosti, svestrani razvitak sposobnosti svih članova društva uklanjanjem dosadašnje podjele rada, industrijskim odgojem, mijenjanjem djelatnosti učešćem svih u dobrima koja su svi proizveli, stapanjem grada i sela - to su glavni rezultati ukidanja privatnog vlasništva.

21. p(itanje): Kakav će utjecaj izvršiti komunističko društvo na porodicu?

O(dgovor): Ono će odnos oba spola učiniti čistim privatnim odnosom koji se tiče samo zainteresiranih osoba i u koji se društvo ne treba miješati. Ono to može, jer uklanja privatno vlasništvo i djecu zajednički odgaja, i time uništava obje osnove dosadašnjeg braka, zavisnost žene od muškarca i djece od roditelja koju uzrokuje privatno vlasništvo. Ovdje leži i odgovor na dreku visokomoralnih malogradjana protiv komunističke zajednice žena. Zajednica žena je odnos koji sasvim pripada građanskom društvu, a danas potpuno postoji u prostituciji. Prostitucija se zasniva na privatnom vlasništvu i nestaje zajedno s njim. Dakle, komunistička organizacija umjesto da uvodi zajednicu žena, ona je, naprotiv, ukida.

22. p(itanje): Kako će se komunistička organizacija odnositi prema postojećim nacionalnostima?

- ostaje(7)

23. p(itanje): Kako će se komunistička organizacija odnositi prema postojećim religijama?

- ostaje

24. p(itanje): Čime se komunisti razlikuju od socijalista?

O(dgovor): Takozvani socijalisti dijele se u tri klase.

Prva klasa se sastoji od pripadnika feudalnog i patrijarhalnog društva; nju su uništili i svakodnevno uništavaju krupna industrija, svjetska trgovina i buržoasko društvo koje su one stvorile. Iz nevolja sadašnjeg društva ta klasa zaključuje da bi ponovo trebalo uspostaviti feudalno i patrijarhalno društvo, jer u njemu nije bilo tih nevolja. Svi njeni predlozi idu direktno ili okolnim putem prema tome cilju. Tu klasu reakcionarnih socijalista komunisti će uvijek energično napadati, bez obzira na njene vruće suze i tobožnje saučešće za bijedu proletarijata, jer

1. teži nečemu sasvim nemogućem;

2. želi da uspostavi vlast aristokracije, cehovskih majstora i manufakturista s njihovom pratnjom: apsolutnim i feudalnim kraljevima, činovnicima, vojnicima i popovima, da uspostavi društvo koje je, doduše, bilo slobodno od nedostataka sadašnjeg društva, ali je zato imalo barem isto toliko drugih nedostataka, a nije pružalo nikakvu nadu za oslobodjenje ugnjetenih radnika pomoću komunističke organizacije;

3. pokazuje svaki put svoje prave namjere kad proletarijat postaje revolucionaran i komunistički: tad se ona odmah povezuje s buržoazijom protiv proletarijata.

Druga klasa sastoji se od pripadnika sadašnjeg društva kod kojih je uslijed bijede koja iz njega nužno proizilazi probudjeno strahovanje za opstanak toga društva. Oni, dakle, teže za tim da održe sadašnje društvo, ali da uklone nevolje koje su s njim vezane. U tu svrhu jedni predlažu obične mjere za poboljšanje, drugi grandiozne sisteme reformi, koji, pod izgovorom reorganizacije društva, žele održati osnove sadašnjeg društva, a time i samo sadašnje društvo. Te buržoaske socijaliste komunisti moraju također neprestano pobijati, jer oni rade za neprijatelje komunista i brane društvo koje komunisti upravo žele razoriti.

Napokon, treća klasa sastoji se od demokratskih socijalista, koji, kao i komunisti, žele jedan dio mjera naznačenih u 18. pitanju, ali ne kao prelazno sredstvo ka komunizmu, nego kao mjere koje su dovoljne da ukinu bijedu, da uklone nevolje sadašnjeg društva. Ti demokratski socijalisti ili su proleter koji još nisu dovoljno upoznati s uvjetima

oslobodjenja svoje klase ili su predstavnici sitne buržoazije, klase koja, sve do osvajanja demokracije i socijalističkih mjera koje iz nje proizilaze, u mnogim stvarima ima isti interes kao i proletarijat. Komunisti će se stoga u momentu akcije sporazumijevati s tim demokratskim socijalistima i po mogućnosti sprovođiti s njima trenutno zajedničku politiku ukoliko ti socijalisti ne stupe u službu vladajuće buržoazije i ne napadnu komuniste. Jasno je da to zajedničko djelovanje ne isključuje diskusiju o razlikama koje postoje između njih i komunista.

25. p(itanje): Kako se komunisti odnose prema ostalim političkim partijama našega vremena?

O(dgovor): Taj odnos je različit u različitim zemljama. U Engleskoj, Francuskoj i Belgiji, gdje vlada buržoazija, komunisti imaju privremeno još zajednički interes s različitim demokratskim partijama, i to utoliko veći ukoliko se demokrati više približuju cilju komunista u socijalističkim mjerama koje oni sada svagdje zastupaju, to jest ukoliko jasnije i odredjenije zastupaju interese proletarijata i ukoliko se više oslanjaju na proletarijat. U Engleskoj, na primjer, čartisti, koji se sastoje od radnika, mnogo su bliži komunistima nego demokratski malogradjani ili takozvani radikali.

U Americi, gdje je uvedeno demokratsko uredjenje, komunisti će morati podržavati partiju koja to uredjenje želi okrenuti protiv buržoazije i iskoristiti ga u interesu proletarijata, to jest s agrarnim nacionalnim reformatorima.

U Švicarskoj su radikali, iako sami još vrlo mješovita partija, ipak jedini s kojima komunisti mogu stupiti u vezu, a među tim radikalima opet vadski i ženevski su najnapredniji.

U Njemačkoj, napokon, tek predstoji odlučna borba između buržoazije i apsolutne monarhije. Budući da komunisti ne mogu prije računati na odlučnu borbu između njih samih i buržoazije sve dotle dok buržoazija ne bude vladala, u interesu je komunista da buržoaziji pomognu kako bi što prije došla na vlast da bi je zatim opet što prije srušili. Dakle, komunisti moraju, nasuprot vladama, neprestano podržavati liberalnu buržoaziju i samo se čuvati toga da ne upadnu u samoobmane buržoazije i da ne povjeruju njenim zavodljivim obećanjima o blagotvornim posljedicama za proletarijat koje će nastupiti poslije njene pobjede. Jedine koristi koje će komunistima donijeti pobjeda buržoazije sastojat će se u sljedećem: 1. U različitim koncesijama koje će komunistima olakšati obranu, diskusiju i proširenje njihovih principa, a time i ujedinjenje proletarijata u usko povezanu, za borbu spremnu i organiziranu klasu; i 2. u sigurnosti da od toga dana kad padnu apsolutne vlade, dolazi na red borba između buržoazije i proletarijata. Od toga će dana partijska politika komunista biti ista kao u onim zemljama u kojima već vlada buržoazija.

Pisano krajem oktobra i u novembru 1847. godine.

Prvi put objavljeno u zasebnoj brošuri 1914. godine.

Beleške:

1) Engelsov rad Principi komunizma predstavlja nacrt programa Saveza komunista. O izradi programa u obliku katihizisa opširno se diskutovalo pred prvi kongres Saveza, na kome se reorganizovao Savez pravednih i dobio ime Savez komunista (u junu 1847). U septembru 1847. londonska Centralna uprava Saveza komunista (Schapper, Bauer i Moll) poslala je nacrt "Komunističke vjeroispovesti" okruzima i opštinama Saveza. Ovaj dokument, koji pokazuje uticaj utopijskog socijalizma, nije mogao da zadovolji Marxa i Engelsa, kao ni "božanski poboljšan" nacrt koji je izradio u Parizu "istinski" socijalista Moses Heß. Na sjednici pariske okružne uprave Saveza komunista od 22. oktobra Engels je iscrpno i oštro kritikovao nacrt i predložio da se napiše novi. Taj nacrt, koji je uskoro izradjen, bili su Principi komunizma.

Engels, koji je Principe komunizma smatrao samo privremenom skicom programa, u pismu Marxu od 23/24. novembra 1847. izražava misao da je najbolje da se napusti zastarjela forma katihizisa i da se izradi program u obliku "komunističkog manifesta". Drugi kongres Saveza komunista (29. novembar - 8. decembar 1847), na kome su Marx i Engels zastupali naučne principe programa proletrske partije, naložio je obojici da izrade manifest. Pri sastavljanju Manifesta Komunističke partije osnivači marksizma su koristili neke teze koje su već bile razvijene u Principima komunizma.

2) Uporedi Engelsovu napomenu u Manifestu Komunističke partije o tome da je klasnom društvu prethodila epoha besklasnog prvobitnog društva.

3) Marx je docnije utvrdio da je radna snaga roba.

4) Odgovor nije sačuvan.

5) Godine 1892. Engels piše u predgovoru drugom izdanju Položaja radničke klase u Engleskoj o ciklusima industrijskih kriza početkom 19. vijeka: "U knjizi je rečeno da jedan periodični ciklus velikih industrijskih kriza traje pet godina. Tako je bar izgledalo po toku od 1825. do 1842. Ali istorija industrije od 1842. do 1868. je dokazala da su stvarni periodi desetogodišnji, da su medjukrize bile sekundarne prirode i da su od 1842. sve više iščezavale".

6) Zaključak da je proletrska revolucija moguća istovremeno samo u visoko razvijenim kapitalističkim zemljama i uz to da ju je nemoguće dosljedno sprovesti u jednoj jedinoj zemlji, dosljedno je formulisan u Engelsovom spisu Principi komunizma; zaključak je bio ispravan za period prije monopolističkog kapitalizma.

Do novog zaključka, pod novim istorijskim uslovima, došao je V. I. Lenjin, izvodeći ga iz svog zakona o neravnomjernosti ekonomskog i političkog razvitka kapitalizma u epohi imperijalizma. On smatra da je pobjeda socijalističke revolucije prvobitno moguća u nekim zemljama ili čak u jednoj zemlji i pri tom ističe nemogućnost istovremene pobjede revolucije u svim zemljama ili u većini zemalja.

Ovaj novi zaključak V. I. Lenjin je prvi put formulisao u svom članku O paroli Sjedinjenih Država Evrope (upor.: V. I. Lenjin, "Izabrana dela", tom 9, "Kultura", Beograd 1960, str. 351).

7) U Engelsovom rukopisu umjesto odgovora na pitanja 22 i 23 stoji samo riječ "ostaje". To očigledno znači da odgovor treba da ostane takav kakav je formulisan u jednom prethodnom, do sada nepronadjenom, nacrtu programa Saveza komunista.